

(VOLTAIRE)

(Párizs, 1694. november 21. – Párizs, 1778. május 30.)

francia felvilágosodás kori író, költő és filozófus

PÉCSI GYÖRGYI

GONDOLATOK MOLNÁR TAMÁS FILOZÓFIÁJÁRÓL

ÉS AZ AUTORITÁSRÓL

1994 könyvhetén egy különös könyv akadt a kezembe – szerzője Molnár Tamás filozófus volt. Addig úgy gondoltam, egy filozófust minimum Heideggernek vagy Lukács Györgynek hívjanak, s el nem tudtam képzelni, hogy valaki ilyen közönséges névvel is válhat érdemleges filozófussá. (Eszembe sem jutott, hogy Nagy László vagy Németh László sem kevésbé extravagáns névvel jegyezte magát.) A jelenséget annyira mulatságosnak találtam, hogy megvettem a könyvet, amelynek nem kevésbé volt furcsa a címe: *Liberális hegemonia*. Elolvassa furcsán éreztem magam: egyrészt nem nagyon értettem, másrészt viszont nagyon is világos volt minden mondata. Nem nagyon értettem, mert addig az én szellemi-intellektuális kályhám jobbra a marxizmus-leninizmus klasszikusai, meg annak legkülönbébb utód-képviselői határozták meg, illetve a népi-nemzeti irodalom harmadikutas gondolkodói jelentették számomra a – másként gondolkodást. Molnár Tamás kályhája pedig egészen másutt helyezkedett el, az előbbivel köszönő viszonyban sem volt, s az utóbbitól is több ponton eltért. Másrészt nagyon furcsa volt, hogy értem minden mondatát – Molnár Tamás ragyogóan tiszta, világos gondolatmenete a franciás esszé stílusában élvezetesen és szellemesen jelent meg, szerzőjük igen életszerűen gondolkodott, s ez teljesen szemben állt azzal, amit addig komoly dolognak tartottam: aki próbálta átrágni magát ifjan Lukács Györgyön, tudja, mire gondolok; ráadásul akkortájt kezdtek bejönni vagy már itt is voltak a posztmodern teoretikusai, s persze, aki adott magára, ezeket olvasta – bevallva-bevallatlanul: nem ritkán kinnal és keservvel. Molnár Tamás nyelvezete már-már egyszerű, valójában pedig letisztult nyelv volt, nyilván, mert letisztultak voltak a gondolatai. Könyvében a liberalizmust bírálta igen élesen (elutasítóan), ami szintén meglepett. Természetesen nem voltak illúzióim a nyugattal – ami a nyolcvanas-kilencvenes évekre már nyilvánvalóan azt jelentette, hogy amerikanizmussal – szemben, hiszen az egész népi irodalom harmadikutasága lényegében erről szólt, mégis furcsának tetszett, mert Molnár Tamás attól, hogy ugyan közel fél évszázada az Egyesült Államokban élt, de európai reflexekkel (klasszikus európai reflexekkel), s a legkevésbé sem vált a liberális demokrácia, pluralizmus meg hasonlók hívévé, ami pedig addigra kezdett megszokottá válni a hazai közgondolkodás figyelmét megvezető uralkodó médiumok révén (egy kis fricska, apróbb részletbírálókat, de nincs alternatíva, mert csak rosszabb lehet, mindegyre Churchillt idézve, hogy a demokrácia nem jó, de ennél nincs jobb, Németh László eszménye gyönyörű illúzió, de nem több, stb.). Nehezen értettem meg, miként lehetséges, hogy Molnár Tamás, mindennapjaiban megélve a liberális demokráciát, működésében érzékelve és megtapasztalva a modernitást, két-ezeréves európai bölcséleti tapasztalata, imponáló tudása, széles szellemi horizontja alapján meghökkentően konzervatív konklúzióhoz jut (később tudatosult: katolikus filozófusnak nevezte magát), s egészében utasította el azt a jövőképet, ami pedig itthon addigra ismétlem, kezdte el-fogadhatóvá szoktatni magát. Mindenesetre ekkortól tudatosan kerestem könyveit, mert Molnár Tamás valami mást tudott, mint amit itthon ösztönös idegenkedésünkkel inkább csak megéreztünk.

Molnár Tamásnak először is helyzeti előnye volt (van). Az ugyanis, hogy közel fél évszázada Amerikában élve – képletesen szólva – megéli a jövőnket. Mintegy félszáz, többnyire angolul, franciául (és most már közel húsz magyarul) megjelent könyve azt a kérdést, problémát értelmezi, hogy merre tart világunk, és hogy ez az irány mit jelent, milyen hatással lehet/lesz az európai hagyományokban(-ból) élő kultúrákra. Könyveiben azt a hiányt töltötte be számomra, amit a konzervatív hazai bölcselők, gondolkodók, filozófusok, írók akkoriban még egyszerűen

helyzetük miatt nem tudtak betölteni, vagy szükségképpen csak töredékesen voltak erre képesek, sok-sok bizonytalansággal. A "szakirodalom" naprakész ismerete mellett a hazaiak gondolkodásából a társadalmi tapasztalatok sokasága hiányozott legfőképpen, amire pedig létszükségletünk lett volna a rendszerváltozás körüli esztendőkből. Hiszen bármennyire nagyszerű volt is mondjuk Bibó vagy Németh László gondolkodásrendszere, minden érdemükkel együtt is múlttá váltak, amelyekhez ugyan vissza lehetett és kellett is nyúlni, de zajló világunkban már más, frissebb szellemi csapásokra is szükség lett volna. Mint ismeretes, a rendszerváltozásig a "másként gondolkodás" elemi technikai eszközei, a könyvek, folyóiratok, műhelyek, szellemi találkozások elzárt zónának minősültek, utazni legfőljebb rövidebb turistautakra mehetek kevesek, de semmiképpen nem kirajzásszerűen. A szellemi frissesség, fürgeség és a másfajta valóság működésének megtapasztalása, illetve ezek együttes hiánya miatt nekem a hazai konzervativizmus akkortájt kissé porosnak, avultnak tűnt. Valóban készületlenség (főlkészülhetetlenség) jellemezte azokat az esztendőket, hiszen a megvalósult szocializmus évtizedeiben az említett okok miatt törvényszerűen nem tudtak fölnőni másként gondolkodó (szellemileg-intellektuálisan független) nemzedékek (kályhájuk "törvényszerűen a marxizmus és a népi irodalom harmadik utassága maradt, mert behatóbban ab ovo nem ismerhettek mást). Vagyis a létező szocializmus szalámiszeletelős és elrekesztő taktikája meghozta fanyarkás gyümölcsét. A konzervatív kicsit túl konzervatív volt, miközben a liberálisabb eszmék a nyolcvanas években furcsa módon erőteljesebben szivároghattak be (a pedagógia, szociológia, pszichológia, filozófia stb. szakirodalmain át).

Válság és nem válság filozófusok általános vélekedése, hogy a 20. századra az európai kultúra egyértelműen elvesztette vezető szerepét; a 20. és főleg a 21. századot az amerikanizmus uralja, amely viszont egyre kevésbé folytatója a klasszikus európai hagyományoknak, sokkal inkább fölváltja a már nem elég rugalmasnak érzett európaiságot valami mással. A (kultúrantropológiailag keresztény) európai társadalmakban Molnár Tamás szerint a 16. századtól érzékelhető a jobboldal megrendülése (töréspontja a francia felvilágosodás), majd fokozatosan a baloldali gondolkodás veszi át a hegemoniát, melynek súlypontja a 20. század második felére egyértelműen Amerikába tolódik, ahol az 1968-as diáklázadásokhoz köthető dátummal győzelemre jut a radikális baloldali liberalizmus, amely ellenállhatatlanul uralma alá kívánja hajtani és egyre inkább hajtja is az európai és a nem európai kultúrákat, amely jelenséget "udvariasan mostanság" globalizmusnak nevezhetünk, s amely végső céljában "miként a filozófus más könyveiben is megfogalmazza, pl. az *Utópia: örök eretnekségben*" erőszakos eszközökkel utópiát kíván fölépíteni új típusú elitjével, a technokráciával: az ész abszolutizálásával "végre" a tökéletes társadalmat, ám ezt a tökéletes társadalmat csak a régítől lényegileg különböző új, tökéletesen uniformizált embertípus kitermelésével és a hagyományok lepusztításával képzelel el. Molnár Tamás provokatív könyveiben, esszéiben ennek a sokak által áhított utópiához elvezető (amerikai típusú) baloldali liberalizmusnak, liberális gondolkodásmódnak a természetrajzát adja, illetve ennek a társadalom különféle szegmenseiben megvalósuló expanzív térnyerését értelmezi. Az

Állam, egyház, társadalom

címűben pl. az állam és az egyház szerepének és funkciójának meggyengülését és ezzel együtt a civil társadalom fokozatos expanzióját,

Az értelmiség alkonyában

az értelmiség szerepének változásait, majd az elit szerepvesztését. Talán legragyogóbb esszéjében, az

Én, Symachus

-ban pedig, mely a 20. század második felének világirodalmi rangú megvalósulása, világunk elgépiesedéséről beszél: szerinte korunk dekadenciája és válsága lényegileg különbözik a megelőző korok válságaitól, mert korábban valamely legyőzésre ítélt szakralitást mindig egy másik szakralitás váltott föl, most először fordult elő, hogy a szakralitást a totális deszakralizáció váltja föl, s megvalósul az ember végzetes elidegenedése önmagától. Az Én, Symachus Camus Sziszüphosz esszéjének érzékletes, gyönyörű párdarabja: tudja egy világ szükségszerű hanyatlását, elerőtlenedését, és mégsem képes belenyugodni és elfogadni a realitásokat.

Az autoritás és ellenségei című, most megjelent bölcse-

leti munkája először 1976-ban az Egyesült Államokban jelent meg, ám jó két évtized alatt sem veszített frissességéből, aktualitásából, sőt egyre inkább érzékelhetjük meg-állapításainak érvényességét itt, Közép-Európában is; naponta tapasztaljuk, mennyire elképesztő méretekben nyer teret mindennapjainkban a régi autoritások lerombolása, milyen elképesztő (világ)méretekben növekszik az anarchia, s ezzel együtt a jog és jogszokások semmibevétele. Vagyis, miként a filozófus más írásaiban állítja, az amerikanizmus térhódítása ellenállhatatlanul és feltartóztathatatlanul tör előre; ami 1976-ban még borzongatóan "amerikai" hóbortnak tűnhetett, mára félelmetes világjelenséggé vált. Az utóbbi két évtizedben "jegyzik meg a szerző előszavában" tanúi lehettünk, mint lazulnak meg a társadalom hagyományos, bevett kötelékei, mint enged utat századunkban az autoritás az engedékenységnak, mely látszólag az ember szabadságát erősíti, valójában azonban anarchiát okoz. Ráadásul, teszi hozzá nyomatékkal, a régi autoritások megszűntével maga az autoritás nem szűnik meg, csupán egy másik (kvázi) autokritika kisajátítja azt.

Mi az autoritás? Erről a liberális gondolkodás (könyvében a Frankfurti Iskolát bírálja részletesebben) ma is egyértelműen elítélően vélekedik: rossz tekintélytisztelő, autokratizmus. Molnár Tamás különbséget tesz az autokrácia/autokratizmus és az autoritás között; eszerint az autoritás egyértelműen pozitív dolog, leginkább (egyszerűsítve) természetes tekintélynek fordítható. Az autoritás védőháló és kötőanyag a társadalmak életében, "együtt tartja az embereket, az a tényező, mely lehetővé teszi nekik, hogy támaszkodjanak egymásra a társadalmi, materiális és kulturális tranzakciók során szükséges sok-sok kölcsönös engedmény közepette" (8). Az autoritás hasonlít a joghoz, de az autoritás nem a szabályok kikényszerítésén alapszik, hanem belső egyetértésen, jóváhagyáson: az ember azért korlátozza vágyait, cselekedeteit, magatartását, mert ésszerűnek tartja az önkorlátozást. "Lényegi vonása, hogy ott gyakorolják, ahol máskülönben társadalmi vákuum keletkeznék, s hogy önkéntesen fogadják el" (31). A legerőteljesebben a családban van jelen, éppen ezért ezt szabályozza legkevésbé a kodifikált jog (nem szükséges jogilag kodifikálni, hogyan működik, mert a szülő természetes tekintélye szervezi a család életét, s azon a ponton, ahol a család vagy környezetének biztonsága sérülhetne, érvényesíti autoritását, és önkorlátozásra késztet). Autoritásra azért van szükség, mert az emberi társadalom hierarchikus (még a bűnözők között, hippik között is létezik autoritás, mindig van valaki, akinek fontosabb a szava másokénál), a társadalom nem működhet (nem tud működni) csak észérvek és kodifikált törvények alapján. Sőt annál hatékonyabb a közösség, a társadalom, minél erősebb az autoritása. Autoritás nélkül nem létezhet csoport, tehát társadalom sem, az egyéni/karizmatikus és az intézményes autoritások szövevényes hálót képeznek a társadalomban, melyek összetartják és organikussá

szervezik azt – az autoritásnak nincs alternatívája; az autoritás a rend és a szabadság megőrzésének kiváltképpen mértéktartó, mivel racionális alapelve – (233) – állapítja meg.

Könyvében Molnár Tamás azt vizsgálja, hogy az engedékenységi (liberalizmus, az autonóm ember utópiája) a legfontosabb intézményekbe behatolva miként pusztítja az autoritást, a hagyományos kötelékeket, amelyen a társadalom alapszik, vagyis végső értelemben magát a társadalmat: a családban, az iskolában, az egyházban, a bíróságokon, az üzemekben, az irodalomban és a művészetekben, a hadseregben és az államban. E sokféle autoritás közül a példa kedvéért most csak a család és az iskola autoritásának sérülését, az autonóm ember utópiájának paradoxonát emeljük ki. A gyerek, a diák személyiségi jogait maximálisan védik a törvények (az ember születésénél fogva jó, csak a rossz társadalom rontja el, vagy elég értelmes, és majd megtapasztalva a valóságot ő dönt, ne akarjon helyette dönteni más), a törvények túlzott engedékenysége miatt kedvére gorombáskodhat tanáraival (megverheti, ad absurdum lelőheti) – de a tanárt, a hagyományos autoritást már nem védi ugyanezen jog; egy erőteljesebb rendre utasításkor előkerül a pszichológus, aki megmagyarázza, hogy viselkedésével a tanár, a szülő provokálta a gyereket, a jog sem az áldozatot védi, stb. A liberalizált állam vagy olyan törvényeket hoz, s olyan tanterveket kényszerít az iskolákra, amelyek sértik a szülő autoritását (pl. erőteljes szexuális felvilágosítás, a másság népszerűsítése, a kábítószer-fogyasztás eltűrése, esetleg támogatása – a szülő kifejezett akarata, erkölcsi normája ellenére), vagy az állam végletes engedékenységgel eltűri, hogy a társadalom más szereplői (leggyakrabban a média) tegyék ugyanezt. Molnár Tamás a baloldali liberalizmus álságos paradoxonait leplezi le sorra: a liberalizmus látszólag emberközpontú, látszólag a személyiség, az individuum maximális védelmét szolgálja, ezért az önkorlátozáson alapuló (autokráciaként értelmezett) autoritást fölmondja, csak hogy mint a fenti példa is mutatja, közben más szabadságjogokat sért meg, pl. durván és gátlástalanul beavatkozik a család (magán)szférájába. A dolog lényege pedig az, figyelmeztet a szerző, amit a hagyományos autoritást ösellségnek tekintők nem hajlandók beismerni, hogy az autoritás nem szüntethető meg: amennyiben a hagyományos (mitologikus) autoritást erőszakosan megszüntetik, ennek helyét új autoritás veszi át (hiszen az emberi társadalom hierarchikus), de ez a művi autoritás már nem rendelkezik a régi komplex érvényességével, csak kellékeit bitorolja el.

A 20. század végén két új, radikális hatalom és autoritás jelent meg, a világot behálózó média és a nemzeteken átívelő korporáció. A hagyományos autoritás lebontásában – miként tapasztaljuk – a média játszik vezető szerepet. Maradjunk a gyerek példánál: tömörkedtetszetős, féligazságokat tartalmazó, divatot sulykoló vagy félelmet keltő információval elbizonytalanítja a szülőt, aki ezért már nem meri érvényesíteni autoritását; hiszen szakirodalmak sokasága bizonyítja, mennyire könnyen okozhat maradandó károsodásokat gyermekében, egy ferde pillantása kihat egész szexuális életére stb., a gyereket pedig megerősíti abban, hogy pillanatnyi vágyainak kielégítését kikövetelve szembeforduljon szüleivel, és arra kényszeríti, hogy szülei helyett – akiket a média sugalmazására egy rossz társadalom ügynökeinek tekint – a média/divat akaratának engedelmeskedjen. Ebben a pillanatban az történik, hogy nemcsak a szülő autoritását, de a szülő szerepét is (felelősségét már nem) átveszi a média, beavatkozik az életébe és kedvére átneveli. A média ugyanis – nem csupán az informálás-szórakoztatás-komplexum egy rakoncátlan ága, amellyel ésszerű megállapodásokra juthatunk, hanem új politikai központ, erős szövetségesekkel és hűségesen engedelmeskedő tömegközönséggel; nem csupán a kommunikáció korszakának, hanem az

Állam, az intézmények, és a hagyományos erkölcsiség utópia-ihlette lerombolása korszakának is a terméke. A média (az új politikai hatalom eszköze, és maga is politikai hatalom, a hatalom felelőssége nélkül, mert ennek a hatalomnak a) birtokosai nem abban érdekeltek, hogy igazodjanak az emberiség most fennálló állapotához, hanem az foglalkoztatja őket, hogy új emberiséget hozzanak létre (221). Az új típusú emberiséghez, a média vezérelte tömegemberhez a régi személyiség integritásának és a hagyományos társadalmi erőtereknek az elbizonytalanításával, föllazításával és megszüntetésével juthat el, melynek fundamentális alapja a személyes/karizmatikus és az intézményes autoritás, tehát ennek szétszilálásával. Vagyis a liberalizmus engedékenysége nem az ember szabadságjogainak, személyiségjogainak védelmét szolgálja, hanem a régi típusú, ellenségnek tekintett emberképet rombolja le szisztematikusan. Az ember belső elbizonytalanodása azonban nem egy új, tökéletes rendhez, hanem káoszhoz, anarchiához vezet, s észre kell vennünk, hogy a régi szabadságkorlátok helyett új, brutálisabb szabadságkorlátokat állít föl. (Pl. azt állítani, hogy egyedül a tételes jog létezik, miként bírói hagyományunk tartja, egyet jelent azzal, hogy eltűnjük fölfegyverzett emberek agresszióját, s közben lefegyverezzük a közösség természetes védelmezőit (226).

Molnár Tamás szerint az elveszett autoritás talán visszaszerezhető, de nem föltétlenül azon a ponton szerezhető vissza, ahol elveszett, és nem föltétlenül az szerzi vissza, akinek a kezéből kicsúszott. Nem bízhatunk a társadalmi mechanizmus önkorrekciós képességében (a csodavárásban), mondja a filozófus, de kérdés, teszi hozzá, vajon tudatában vagyunk-e az anarchia valódi veszélyének, ha a társadalom legfontosabb intézményei már nem támogatják azokat az értékeket, amelyekre a nemzet támaszkodik, s ha a hagyományos autoritás képviselői nem mernek élni saját autoritásukkal. Molnár Tamás szerint a baloldali forradalom immár nem pusztán verbális fenyegetést jelent konzervatív szónokok számára, hanem már-már végére jut a győzelem felé tartó menetelésnek (226). Provokatív kérdések, provokatív megállapítások nem panaszkodhatunk, hogy nem kapunk jelzéseket.